

Оксана Гуменюк

СУТЬ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ ЇЇ РОЗВИТКУ

В умовах переходу економіки на сучасний, інноваційний тип розвитку важливого значення набуває теоретичне, методичне і методологічне осмислення проблеми підприємництва.

Феномен підприємництва як форми господарювання є предметом досліджень багатьох учених – економістів, психологів, соціологів, політиків. Зокрема, теоретико-методологічні і прикладні аспекти розвитку підприємництва в країнах із розвинутими ринковими інституціями знайшли висвітлення в наукових працях В.Швандора, П.Кузмішина, Ч.Макміллана, А.Маршалла, Т.П.Самуельсона, В.Нордгауза, Й.Шумпетера та інших.

За останні роки проблеми розвитку підприємництва в Україні знайшли відображення в багатьох публікаціях вітчизняних дослідників. Дослідженню особливостей розвитку підприємництва в умовах перехідної економіки України присвячені наукові праці О.Амоші, Д.Богині, Є.Бойка, З.Варналія, В.Геєця, М.Долішнього, М.Козоріз, В.Гриньової, О.Кузьміна, І.Лукінова, В.Міклоуди, І.Михасюка, О.Онищенка, В.Юрчишина, М.Чумаченка, А.Чухна, І.Школи, С.Юрія, С.Яковлева, В.Яцкова та інших.

З огляду на результати функціонування підприємницького сектора економіки України на теперішній час, низка проблем теоретико-методологічного характеру, пов'язаних із забезпеченням ефективності підприємницької діяльності, потребує більш поглибленого

теоретичного вивчення і висвітлення в економічній літературі. Необхідність поглибленого теоретико-історичного дослідження проблемних для вітчизняної економіки питань, пов'язаних із становленням і розвитком підприємництва, визначили напрям нашого дослідження.

Поняття "підприємництво" надзвичайно широке і містке. У ньому переплітається сукупність економічних, юридичних, політичних, історичних і психологічних відносин. Складалося воно протягом значного часу, змінюючись під впливом базисних і надбудовних інститутів, психології людей тощо.

В економіці де розвинуто підприємництво постійно спостерігаються важливі інноваційні процеси і зрушення, котрі спрямовані на виявлення нових можливостей задоволення людських потреб і бажань. У цьому і виявляється феномен підприємництва.

У суспільствах, де немає обміну і товарного господарства, підприємництво не існує. Якщо ж обмін вільний, то людина може розраховувати на віддачу від своїх підприємницьких зусиль.

Як правило, провідною ідеєю підприємництва є задоволення людських потреб. З бурхливим розвитком суспільства ці потреби невпинно зростають. Люди працюють заради задоволення своїх нагальних потреб.

Глибоке й усебічне дослідження феномену підприємництва неможливе без застосування принципів і методів наукового дослідження, без розгляду виробничо-господарських відносин, формою вияву яких в умовах товарного виробництва є підприємницькі відносини.

Спосіб і закономірності такого відображення визначаються природою об'єкта пізнання, його генезисом і структурою. У процесі наукового пізнання структура відносин підприємництва досліджується нами за допомогою логічного, а генезис — історичного методу.

Чітке визначення поняття підприємництва, підприємницьких відносин має важливе практичне значення, оскільки від цього багато в чому залежить правильність формування самого предмета дослідження.

Логічне трактування підприємництва розглядає суть цього поняття системним, тобто в сукупності інших теоретичних понять, а історичне — узагальнює всі принципи та істотні визначення.

З історичної точки зору підприємницька діяльність — це багато аспектне явище, яке інтенсивно розвивається і котре сягає своїм корінням у давнину. Перші підприємці, якщо їх так можна назвати, розпочинали свою діяльність збагаченням насильницьким шляхом, зокрема розбійними нападами, пограбуваннями, шахрайством. Розвиток внутрішньої та зовнішньої торгівлі в Стародавній Греції, Китаї, Римі і Близькому Сході призвела до появи підприємців у сфері лихварства і торгівлі. Торговці беручи в лихваря гроші під високий відсоток, купували товари які згодом вивозили за межі своєї країни і там в декілька разів дорожче реалізовували його, повертали борг і відсотки лихварям. В результаті зиск відчували обидві сторони.

Вже письмові джерела рабовласницького періоду, зокрема доби еллінізму, не тільки містять інформацію про підприємництво, щоб йменувалося хазяйництвом, а й розповідають про необхідність забезпечення цієї діяльності відповідними етикою і знанням. Так, у роботі "Економіка" давньогрецького філософа Ксенофонта йдеться поряд з розглядом питання про практику ведення господарства, про необхідність створення спеціальної науки господарювання [8].

В V ст. до н.е. в рабовласницькому Римі було прийнято документ "Закони XII таблиць". Даний документ захищав приватну власність, зменшував рівень позикового процента [2], а отже і сприяв розвитку підприємництва.

У Київській Русі підприємництво, як і в усьому світі, теж розпочинали купці і лихварі. За часів Ярослава Мудрого, в XI столітті прийнято документ, котрий регулював підприємницьку діяльність, — правовий кодекс "Руська правда". Водночас широкого розповсюдження набуло добування багатства за рахунок грабежів, здирництва і розбою. Як зазначає Л. В. Романова, "підприємницьку функцію виконували подвижники, які концентрували і об'єднували навколо себе ченців і замість багатьох розкиданих створювалось скупчене поселення зі спільними роботами і метою самозабезпечення [7].

Великі кошти і багатства, як в античності так і за феодального ладу концентрували храми і церква. Їм належали велика кількість земель, грошей, цінностей, рабів і торгових факторій. Вони здійснювали своєрідну підприємницьку діяльність: надаючи лихварські позики, пускаючи в обіг кошти, одержували прибутки, задовольняючи при цьому свої інтереси. Розповсюдженням явищем було захоплення земель боржника і перетворення їх в церковні землі.

В Середньовічній Європі термін "підприємництво" використовувався для позначення дій організаторів парадів і різноманітних музикальних вистав, а також керівників масштабних будівельних проектів [1]. Переважно це були духовні особи, яким доручалося будівництво храмів та інших споруд. Саме вони виявляли рішучість, енергійність і підприємливість.

Середньовічний архітектор відносився до підприємця, він, як правило, займався не тільки проектом, але й організацією всієї роботи, відповідаючи перед замовником за здачу об'єкта.

Отже, за доби середньовіччя підприємницька діяльність ототожнювалась з великими за масштабами діяльності роботами і розпорядженням чужим майном.

Поряд із цим християнство визнає підприємництво як творче вміння людини розпорядитися певним майном або грошима з метою їх збільшення.

Підприємець – досить неоднозначна і колоритна фігура суспільного розвитку, ставлення до якої не було однозначним. Починаючи з античності і в продовж феодалізму діяльність існуючих на той час підприємців – купця, лихваря, крамаря характеризувалася як “негідна”, “мерзенна”, “зидницька”. Як стверджує В. О. Сизоненко, “рівночасно економічна етика XII століття відкрила для себе користь підприємницької діяльності в досягненні добра. З огляду на це було дано оцінку отриманому прибутку з капіталу не тільки як формі реалізації особистого інтересу підприємця, а й як такому мотиву, що ніяк не суперечить моралі суспільства” [8].

В Росії підприємництво почало активно розвиватися під час царювання Петра I. Самого царя історики називають головним підприємцем Росії. Під час його правління істотно зріс престиж підприємців, підвищився їх соціальний статус. Було сформовано фабрично – заводське підприємництво, а також створення великих організацій підприємців, таких як гільдій купців, артілей як форм поєднання праці і капіталу. Пізніше було відкрито товарну біржу, що свідчить про створення підприємницького середовища.

В Україні ці процеси розвивалися аналогічно, хоча існували певні суттєві відмінності. Козаки, котрі освоювали нові цілинні землі на півдні і сході, активно займалися торгівлею, землеробством, тваринництвом, ремісничим виробництвом, полюванням і добуванням солі.

Скасування кріпосного права у середині XIX століття сприяло подальшому розвитку підприємництва. Значно зросла сітка бірж, створюються земельні банки, торгові дома, зростає кількість великих підприємств на акціонерній основі. Хоча поряд з великими підприємствами налічується значна частка дрібних торговців, ремісників, фірм.

На основі вивчення різного роду джерел простежимо подальший розвиток трактування суті підприємництва. У XVII ст. Підприємцем називають людину, яка уклала з державою контракт на постачання певної продукції і виконання робіт. Тобто відбувається формування однієї з важливих рис – відповідальності за свої дії, оскільки від неї істотно залежить величина отриманого прибутку.

З XVIII ст. і до сьогодні поняття “підприємництво” і “підприємець” дуже часто використовуються для пояснення факторів і джерел економічного зростання. Зокрема, на розвиток поняття “підприємництво” суттєво вплинула промислова революція, яка виокремила ролі підприємця і власника капіталу в прогресивному економічному розвитку [3].

Термін “підприємництво” і “підприємець” увів у науковий обіг англійський економіст Річард Кантільйон на початку XVII століття. Він визначав підприємця як людину, що за певну ціну купує засоби виробництва, щоб виробити певну продукцію і продати її з метою отримання доходів. При цьому Р. Кантільйон підкреслював значний елемент невизначеності, тобто ризику у його діяльності: адже приймаючи на себе зобов'язання з витрат, він ніколи цілком не може бути впевненим, за яку саме ціну він зможе реалізувати свою продукцію [2].

Р.Кантільйон застосовував термін “підприємець” у значенні людини з невизначеними фіксованими доходами [7].

Джерелом багатства видатний економіст вважав землю і працю, котрі і визначають реальну вартість економічних благ [4].

Таким чином, функція підприємця, як зазначав Р. Кантільйон, є дуже особливою і вкрай необхідною для суспільства, а прибуток його – це своєрідна компенсація за ризик, особисту ініціативу та енергійні зусилля з організації бізнесу [2].

Для економістів є характерним сприйняття підприємництва як незмінного протягом всієї історії типу діяльності. Середньовічний підприємець істотно відрізнявся від сучасного не тільки за характером своїх підприємств, але й за типом господарських дій. Середньовічне підприємництво представлене цілою низкою колоритних осіб. Це войовничі торговці – варязькі купці, лицарі та аристократи, що займалися піратством, відкривачі нових земель і місіонери.

В цей період підприємництво знаходилося на околиці основної економіки. Потреби більшості населення задовольнялися без допомоги ринку.

Силует сучасного підприємця виникає вже в новий час з появою нових економічних суб'єктів, де прагнення багатства поєднується з підприємництвом, тобто де відбувається збільшення прибутку на вкладаємий капітал. В цей час зростає значення ділової репутації.

З розвитком капіталістичних відносин підприємництво від розбою, торгівлі, сфери обміну і послуг поширилась на організацію і ведення виробництва. Саме тому перші організатори своєї справи – підприємці були великими власниками.

Отже, підприємець, як випливає з трактувань Р. Кантільйона, був особливим суб'єктом, котрий умів передбачати, ризикувати, брати на себе відповідальність за прийняті рішення, і приймати їх не тільки в стандартних ситуаціях, але і в обставинах ризикованих. Він звернув увагу, на те, що такі люди, як правило, є процвітаючими у виробництві, хоча не обов'язково повинні бути власниками і розпорядниками капіталу.

Вагомий внесок у дослідження підприємництва протягом XVIII—XIX ст. зробили відомі західні економісти А.Сміт, Д.Рікардо, Ж.-Б.Сей, А.Маршалл та інші. В працях класиків політичної економії Ф.Кене і А.Сміта, підприємець сприймався як власник капіталу, котрий вкладав цей капітал в умови дефіциту ресурсів для економічного зростання [6].

“Власник, – підкреслює В.Радаєв, – керуючи власним капіталом, поєднує ці функції з особистою виробничою працею” [6].

Вищенаведене дозволяє нам повністю зрозуміти сутність і необхідність розвитку підприємницької діяльності на різних етапах розвитку товарного виробництва і ринкової системи господарювання. Підприємництво є символом і атрибутом сучасності, що визначає її ефективність розвитку в майбутньому.

Підприємництво, без сумніву, відіграє визначальну роль у реалізації завдань перехідного періоду. При цьому успішна трансформація адміністративно – командної економіки в сучасну соціально орієнтовану неможлива без діяльності підприємців, які зумовлюють відповідні зміни як на мікро – , так і на макроекономічному рівні. Відомий учений – економіст, академік НАН України І.І. Лукинов, зокрема, зазначає, що “...без цілеспрямованої державної політики антиінфляційно-створювального напрямку, розвитку цивілізованих ринкових відносин з активною мотивацією підприємництва і праці, інвестиційної та інноваційної діяльності подолати затяжну і гостру кризу, увійти у фазу економічного зростання неможливо”[5].

Література

1.Глушенко Е., Канцов А., Тихонравов Ю. Основы предпринимательства: Учебное пособие. – М.: Вестник, 1996. 2.Дивеев-Кириленко О.Р. Проблемы развития малого бизнеса в Украине.-Тернопіль, 1999.- 359с. 3.Крупка М. І., Береський Я.О., Реверчук С. К. Актуальні проблеми розвитку підприємництва в Україні: Монографія/ За ред. С.К.Реверчука.-Л.: Діалог, 1999.-256 с. 4.Курс предпринимательства: Учебник. / Под. ред. В. Я. Горфинкеля, В. А. Швандара. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1997. – 439с. 5.Лукинов І. Ринкові реформи у подоланні кризи // Економіка України. — 1996.-№1.— С.4. 6.Радаєв В. Экономическая функция и психологический аспект предпринимательства. // Российский экономический журнал.-1995.-№10.-С.89-97. 7.Романова Л.В. Феномен підприємництва. // Економіка АПК. – 1997. – №2ю-С.30-36. 8.Селиванов В. Підприємництво в Україні: проблеми становлення та перспективи розвитку // Право України.-1995.-№8.-С.3-15. 9.Сизоненко В. Підприємництво: Підручник. – К.: Вікар, – 1999. – 438с.

Анотація

У статті уточнено і доповнено понятійний апарат стосовно визначення сутності і функцій підприємницької діяльності та управління нею.

Annotation

Conceptual apparatus concerning determination of essence and functions of entrepreneurial activities and its management is specified in the article.

УДК 336.02